

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА МОЛИЯВИЙ НАЗОРАТ ТИЗИМИ ВА УНИНГ РИВОЖЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ

Яриев Шерзод
Шукуржанович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети мустақил
изланувчиси

Технологиянинг жадал ривожланиши глобал иқтисодиёт мухитини сезиларли даражада ўзгартириб, одатда рақамли иқтисодиёт деб аталадиган воқеликни келтириб чиқарди. Ушбу трансформация билан бир вақтда молиявий назорат тизимлари рақамли аср томонидан тақдим этилган муаммолар ва имкониятларни қондириш учун жиддий ривожланишдан ўтди.

Сўнги даврда технология ва молиянинг уйғунлиги анъанавий иқтисодий мухитни рақамли иқтисодиёт сифатида кенг ўзгаришларга олиб келди. Корхоналар рақамли воситалар ва платформалардан тобора кўпроқ фойдаланаётганлиги сабабли, молиявий назорат тизимларининг роли ушбу мураккаб мухитни бошқаришда муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Ушбу тадқиқот ҳам илмий, ҳам амалий соҳаларда катта аҳамиятга эга. Илмий жиҳатдан у рақамли иқтисодиётда молиявий назорат тизимларининг ривожланиш босқичларини чуқур таҳлил қилиш орқали мавжуд билимлар тўпламига ҳисса қўшади. Амалий даражада, ушбу тадқиқотдан олинган тушунчалар доимий равишда ривожланаётган рақамли шароитга мослашиш стратегияларини ишлаб чиқишда корхоналар, молия институтлари ва мутахассисларга маълумот бериши мумкин.

Узлуксиз иқтисодий ривожланиш билан ажралиб турадиган замонавий жамиятда бозор рақобати сезиларли даражада кучайди. Ушбу шиддатли шароитда ўзига хос мавқега эга бўлишга ва асосий рақобатбардошлигини оширишга интилаётган корхоналар учун самарали молиявий бошқарув орқали стратегик ресурсларни тақсимлаш жуда муҳимдир. Корхоналар учун ресурсларни тақсимлашни оптималлаштириш, ўз активларининг тўлиқ салоҳиятини очиш ва ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини доимий равишда ошириш учун молиявий маълумотлардан фойдаланиш жуда муҳимдир. Бинобарин, корхоналар молиявий маълумотларнинг ривожланишини кучайтириш бўйича таъсирчан чора-тадбирларни амалга оширишлари ва шу билан вақт ўтиши билан ўзларининг молиявий назорат имкониятларини кучайтиришлари керак.

Ушбу тадқиқотнинг ўзига хослиги ўрганиш траекториясининг кенглиги билан ҳам мураккаб ҳисобланади. Чунки рақамли иқтисодиёт шароитида молиявий назорат тизимини ўрганиш учун “рақамли иқтисодиёт” ва “молиявий назорат” тушунчаларини алоҳида таҳлил қилиш ва бир-бирига уйғунлаштириш

лозим бўлади. Биз олиб борилган тадқиқотлар асосида улар ўртасидаги боғлиқлик ва истиқболдаги натижаларини илмий жиҳатдан ўрганиб чиқишга ҳаракат қиламиз.

“Рақамли иқтисод” атамаси биринчи марта америкалик олим Дон Тапскотт томонидан Интернет технологияси пайдо бўлгандан сўнг, одатда, турли ривожланаётган иқтисодий муносабатларга ишора қилиш учун таклиф қилинган¹. Кейинчалик, рақамли технологияларнинг ривожланиши билан хорижий мамлакатларда рақамли иқтисодиётнинг таърифи янада мукамаллашди ва асосий қарашлар қуйидагича. Дон Тапскотт ундан Интернет технологияси пайдо бўлгандан кейин пайдо бўлган турли иқтисодий муносабатларга мурожаат қилиш учун фойдаланишни таклиф қилди. Япония Саноат ва савдо вазирлиги рақамли иқтисодиётнинг учта хусусиятини, жумладан, ахборот технологиялари асосини, электрон воситаларни ва жисмоний ҳаракатсиз иқтисодиётни ишлаб чиқди².

G20 рақамли иқтисодиётни ривожлантириш ва ҳамкорлик ташаббуси рақамли иқтисодиётни рақамли билим ва ахборотдан асосий ишлаб чиқариш омиллари сифатида, замонавий ахборот тармоқларини муҳим ташувчи сифатида ва АКТни муҳим ҳаракатлантирувчи куч сифатида ишлатадиган иқтисодий фаолиятлар қатори сифатида белгилайди³. С.А.Маҳмуд рақамли иқтисодиётни рақамли технологияларга таянган ҳолда халқаро бизнес ва йирик бизнес трансформациясини амалга ошириш тенденцияси сифатида белгилаган⁴. Лаусчер рақамли иқтисодиётни макроскопик ифодаланган янги технологиялардан фойдаланиш даври, деб белгилаган⁵.

Рақамли иқтисодиёт рақамли технологияларга асосланган иқтисодиётдир⁶. Рақамли иқтисодиёт ахборот технологиялари ва маълумотларга кўп таянадиган муҳим инновацион драйвердир. Бу, шунингдек, яқинда ривожланаётган сегментга ўхшайди. Вақт ўтиши билан пайдо бўлган рақамли иқтисодиётнинг турли хил маънолари бир нечта тадқиқотчилар томонидан тақдим этилган⁷. Рақамли иқтисодиёт деганда иқтисодиётни рақамлаштириш ёки иқтисодиётнинг турли тармоқларини рақамли технологиялар билан таъминлаш тушунилади⁸. Бундан ташқари, рақамли иқтисодиёт рақамли маълумотларни ишлаб чиқиш ва ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш орқали иқтисодий фаолликни оширишга қаратилган. Рақамли ҳисоблаш технологияси ҳозирда ривожланаётган рақамли иқтисодиётни қўллаб-қувватлаш учун интернетга

¹ TAPSCOTT D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence [M]. New York: Mc Graw Hill, 1996:13–42.

² Kun Xiang. The connotation, structure and development path of digital silk road construction from the perspective of digital economy [J]. Western Forum, 2017 (6): 11–16.

³ G20 leaders. G20 Digital Economy Development and Cooperation Initiative [R]. Hangzhou: G20 2016: 1–3.

⁴ Mahmud S A. 5G Wireless Technologies-Future Generation Communication Technologies [J]. International Journal of Computing and Digital Systems, 2017, 6(3): 139–147.

⁵ Lauscher A. Life 3.0: being human in the age of artificial intelligence[J]. 2019

⁶ Bukht, R., & Heeks, R. (2017). Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy. Development Informatics Working Paper, (68).

⁷ Williams, L. D. (2021). Concepts of Digital Economy and Industry 4.0 in Intelligent and Information Systems. International Journal of Intelligent Networks, 2, 122-129.

⁸ Mukhtorovna, N. D. (2021). Importance of Foreign Investments in the Development of the Digital Economy. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(04), 219-224

асосланган бизнесни ривожлантириш орқали турли рақамли платформаларда ишлаб чиқилган⁹.

Бундан ташқари, рақамли иқтисодиёт технологик платформалар орқали иқтисодий ресурслар алмашинувини ўз ичига олади. Муайян мамлакатда рақамли иқтисодиёт ахборот технологиялари, дастурий таъминот, мобил алоқа ва маълумотлар узатишни ўз ичига олади¹⁰. Ҳозирги вақтда рақамли иқтисодиёт кенгайиб бормоқда ва турли мамлакатларнинг иқтисодий ўсишини рағбатлантиришда кучли куч сифатида пайдо бўлди¹¹. Бундан ташқари, жамият фаровонлигини оширишга қаратилган турли соҳаларда миллий ривожланишни қўллаб-қувватлаш зарурати сифатида рақамли иқтисодиёт контсепциясини ишлаб чиқиш орқали иқтисодий тизим кенгайтирилмоқда¹². Рақамли иқтисодиётнинг ўсишини тезлаштириш учун сиёсий ва иқтисодий императивлар технологик инновациялар ва ҳар бир мамлакатда ўсишнинг юқори даражалари билан боғланиши керак. Ушбу улкан яхшиланиш хусусий сектор томонидан режалаштирилиши, ҳукумат томонидан назорат қилиниши ва академия ва фуқаролик жамияти томонидан баҳоланиши керак¹³.

Молиявий назорат бухгалтер томонидан бошқарувга молиявий маълумотларни тақдим этиш ва ҳар қандай тафовутларни ажратиб кўрсатадиган ва таҳлил қиладиган бюджет назорати ва стандарт харажатларни ҳисоблаш каби усуллардан фойдаланиш билан таърифланади¹⁴. Молиявий назорат молиявий режада кўрсатилган натижаларни назорат қилиш учун маълумот берувчи бошқарув воситаси сифатида қаралади.

Е.В.Мнич ва бошқалар ўз тадқиқотларида қуйидагича фикрларни билдириб ўтишган, яъни: “назорат остида ваколатли шахсларнинг тартибга солинадиган фаолиятини тушуниш керак, бу назорат қилинадиган субъектнинг назорат объектига нисбатан хулқ-атвор қоидаларига қанчалик риоя қилишини аниқлаш бўйича ҳаракатларнинг маълум бир кетма-кетлиги бўлиб, натижада айбдор шахсларни жавобгарликка тортувчи ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишга олиб келиши мумкин”¹⁵.

⁹ Sarjana, S., Najib, M. A. A., & Khayati, N. (2021). Bibliometric Analysis to Encourage the Development of Digital Economy Scientific Studies. Conference Towards ASEAN Chairmanship 2023, pp. 14-21. Atlantis Press.

¹⁰ Krasota, T., Bazhenov, R., Abdyltaeva, U., Bedrina, S., & Mironova, I. (2020). Development of the Digital Economy in the Context of Sustainable Competitive Advantage. E3S Web of Conferences, Vol. 208, p. 03042. EDP Sciences.

¹¹ Jiao, S., & Sun, Q. (2021). Digital Economic Development and Its Impact on Economic Growth in China: Research-Based on the Perspective of Sustainability. Sustainability, 13(18), 10245.

¹² Sarjana, S., Najib, M. A. A., & Khayati, N. (2021). Bibliometric Analysis to Encourage the Development of Digital Economy Scientific Studies. Conference Towards ASEAN Chairmanship 2023, pp. 14-21. Atlantis Press.

¹³ Williams, L. D. (2021). Concepts of Digital Economy and Industry 4.0 in Intelligent and Information Systems. International Journal of Intelligent Networks, 2, 122-129.

¹⁴ Oshisami, K. (1992) Government Accounting and Financial Control. Spectrum Books Ltd., Ibadan.

¹⁵ Mnich E V, Bardash S V, Nykonovych M O, Barabash N S, Nazarova K A, Olendiy O T 2009 State financial audit: Methodology and organization National University of Trade and Economics Kyiv

Фойдаланилган адабиётлар

1. TAPSCOTTD. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence [M]. New York: Mc Graw Hill, 1996:13–42.
2. Kun Xiang. The connotation, structure and development path of digital silk road construction from the perspective of digital economy [J]. Western Forum, 2017 (6): 11–16.
3. G20 leaders. G20 Digital Economy Development and Cooperation Initiative [R]. Hangzhou: G20 2016: 1–3.
4. Mahmud S A. 5G Wireless Technologies-Future Generation Communication Technologies [J]. International Journal of Computing and Digital Systems, 2017, 6(3): 139–147.
5. Lauscher A. Life 3.0: being human in the age of artificial intelligence[J]. 2019
6. Bukht, R., & Heeks, R. (2017). Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy. Development Informatics Working Paper, (68).
7. Williams, L. D. (2021). Concepts of Digital Economy and Industry 4.0 in Intelligent and Information Systems. International Journal of Intelligent Networks, 2, 122-129.
8. Mukhtorovna, N. D. (2021). Importance of Foreign Investments in the Development of the Digital Economy. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(04), 219-224
9. Sarjana, S., Najib, M. A. A., & Khayati, N. (2021). Bibliometric Analysis to Encourage the Development of Digital Economy Scientific Studies. Conference Towards ASEAN Chairmanship 2023, pp. 14-21. Atlantis Press.
10. Krasota, T., Bazhenov, R., Abdyldaeva, U., Bedrina, S., & Mironova, I. (2020). Development of the Digital Economy in the Context of Sustainable Competitive Advantage. E3S Web of Conferences, Vol. 208, p. 03042. EDP Sciences.
11. Jiao, S., & Sun, Q. (2021). Digital Economic Development and Its Impact on Economic Growth in China: Research-Based on the Perspective of Sustainability. Sustainability, 13(18), 10245.
12. Sarjana, S., Najib, M. A. A., & Khayati, N. (2021). Bibliometric Analysis to Encourage the Development of Digital Economy Scientific Studies. Conference Towards ASEAN Chairmanship 2023, pp. 14-21. Atlantis Press.
13. Williams, L. D. (2021). Concepts of Digital Economy and Industry 4.0 in Intelligent and Information Systems. International Journal of Intelligent Networks, 2, 122-129.
14. Oshisami, K. (1992) Government Accounting and Financial Control. Spectrum Books Ltd., Ibadan.
15. Mnich E V, Bardash S V, Nykonovych M O, Barabash N S, Nazarova K A, Olendiy O T 2009 State financial audit: Methodology and organization National University of Trade and Economics Kyiv